

pa i u prvoj polovini XX vijeka. Anderson je vrlo precizno opisao kulturni uspon Njemačke u posljednjim decenijama XVIII vijeka, što je bila veza sa njenim kasnijim političkim usponom i preuzimanjem kontinentalnog vođstva od Francuske.

Opširna i poticajna bibliografija, nekoliko preglednih (političkih) karata i precizna hronologija efikasno zaokružuju ovo izdanje.

Djelo Matthewa Andersona je ogroman doprinos savremenoj spoznaji XVIII vijeka, vremena, čije proučavanje u aktuelnoj historiografiji, čini se, sve više dobija na značaju. Njegovo prisustvo na našim prostorima može djelovati samo stimulatивно u smislu dodatnog buđenja interesovanja za opštu evropsku istoriju i XVI-II vijek, kategorije koje su ranije tako često bile neshvatljivo zanemarene. Nakon čitanja ove knjige ostaje samo žal što se sa takvim djelima naša publika nije susretala znatno ranije. ■

Boro Bronza

C. A. Романенко: *Югославия, Россия, и «славянская идея».*
Вторая половина XIX и начало XXI века. Москва 2002, стр. 623.

Ova je monografija posvećena historiji uzajamnih odnosa Ruskoga carstva, SSSR i Ruske Federacije s nacionalnim pokretima i nezavisnim državama Južnih Slavena. Mada se o tome puno pisalo, mnogi problemi u vezi s tim ostali su do danas nepoznati ne samo običnom čitatelju nego i stručnjacima. Romanjenko ove odnose promatra kroz nekoliko etapa: 1878-1903; 1903-1918; 1918-1941; 1941-1945; 1945-1948; 1948-1956; 1956-1991. i posljednji period od 1991. do danas. Sam autor ističe da mu namjera nije bila napisati sveobuhvatnu historiju odnosa svakog južnoslavenskog naroda i Rusije, nego samo istaknuti najvažnije probleme u tim odnosima. Dosadašnje analize rusko-južnoslavenskih odnosa često su se svodile na odnose Rusije sa Srbijom i Crnom Gorom, ali se ti odnosi nisu svodili samo na te "bratske veze", nego su postojali i rusko-hrvatski, rusko-slovenački i rusko-makedonski odnosi.

Romanjenko istražuje odnose različitih varijanti nadnacionalnih koncepcija – jugoslavizma, austroslavizma, panslavizma – i uskoga etničkoga nacionalizma kod svakoga slavenskoga naroda. To je osnovno pitanje koje on prati kroz različite historijske etape od konca 19. do početka 21. stoljeća. On ističe da postoji nekoliko varijanti (tipova) slavenske ideje: istočnoevropski – panslavizam (ruski, ukajinski, bjeloruski); balkanski – jugoslavizam (jugoistok Evrope – bugarski, srpski, crnogorski, djelomično

hrvatski, slovenački i makedonski) i srednjoevropski – austroslavizam (poljski, češki, slovački, hrvatski, slovenački, rusinski, djelomično ukrajinski). Istražujući u tim okvirima odnos Rusije prema Balkanu Romanjenko dobro uočava kako su u Sankt-Peterburgu i Petrogradu na Balkan uglavnom gledali kao na region vezan za sigurnost Ruske imperije. Balkan je za nju bio samo arena, a nacionalni pokreti balkanskih naroda bili su samo oruđe za postizanje vlastitih političkih, vojnih i ekonomskih ciljeva. Ti su interesi mogli proturječiti interesima balkanskih naroda.

Romanjenko nastoji otkriti prave motive pojedinih političkih poteza, ne zadržavajući se na površinskim ocjenama. Tako on, naprimjer, govoreći o ruskoj politici tokom Prvog svjetskog rata ističe rusku nespремnost za taj rat, pogotovo nakon skorašnjega rata sa Japanom, ali ističe da je ruski car u rat ušao pod lozinkom “općeg slavenskog i religioznog jedinstva” i zaštite “balkanske braće”, i naglašava da je “misao o zauzimanju Dardanela i Konstantinopolja bila glavna misao Nikolaja II” (str. 98). “Sudbina južnih Slavena i njihovih država za Peterburg je bila samo moneta za potkusurivanje u trgovini kako sa neprijateljem, tako i sa saveznicima (...) U Sankt Peterburgu su predlagali smanjenje teritorije Austro-Ugarske monarhije, uz njeno očuvanje. Dio slavenskih zemalja Austro-Ugarske planirali su prisajediniti Srbiji” (str. 99). Romanjenko prati različite ideje koje su se tokom rata pojavljivale u Rusiji, a vezane su za sudbinu Balkana i balkanskih zemalja i naroda.

Podsticajno je kako Romanjenko paralelno prati odnos “diktature proletarijata” i “diktature kralja Aleksandra”. Naime, Rusija u ratu nije ostvarila nijedan od svojih vanjsko-političkih ciljeva, ali je doživjela unutarnju socijalnu katastrofu, i prošla kroz razdoblje raspada po etnoteritorijalnom principu, a zatim i kroz socijalni teror i represije po etničkim obilježjima. Romanjenko dalje prati te odnose kroz Kominternu i ideju Balkanske federacije (naziv “balkanska” potcrtavao je negativan odnos prema nacionalnim državama izniklim u okvirima Versajškoga sistema, s ciljem stvaranje regionalne nadnacionalne federacije). “Diktatura proletarijata” u Sovjetskom Savezu i “diktatura kralja Aleksandra” u Jugoslaviji nisu imale iste ciljeve, pa je zbog toga prva radila na dezintegraciji druge.

Tokom Drugoga svjetskog rata ti odnosi su bili tijesno povezani sličnim ciljevima. Romanjenko ističe veliku ulogu koju je SSSR imao u pobjedi jugoslavenskih komunista i međunarodnom priznanju socijalističke Jugoslavije. Ukazuje na činjenicu da je Staljin tokom Drugog svjetskog rata aktivno iskoristio “slavensku ideju”, te da je tu ideju nakon rata koristio u svojoj politici u Srednjoj i Jugoistočnoj Evropi. Nakon rata Staljinu nisu bile strane ideje da sve Slavene privuče Rusiji ne samo politički, nego i duhovno, predlažući, doduše, umjesto pravoslavlja internacionalizam i komunizam. Slavenski kongres 1946. je bio recidiv ratnoga vremena i pokušaj izmirenje “slavizma” s proleterskim internacionalizmom nastojeći što više ojačati vezanost

zemalja Srednje i Jugoistočne Evrope sa SSSR, i to slavenske narode – “bratskim vezama”, a neslavenske – opasnošću slavenskog okruženja. Ali, kao i ranije, pokušaji uspostavljanja realne politike na osnovama panetničke mitologije – nisu uspjeli. Kao i ranije, razlozi kraha općeslavenskoga pokreta bili su u proturječnostima među samim južnoslavenskim narodima, kao i u različitim prilazima “slavenskoj ideji” i SSSR i “zemalja narodne demokracije”. Staljin nije krio da je njemu “slavenska ideja” bila potrebna samo kao sredstvo postizanja gospodstva SSSR u svijetu. On je jednom rekao: “Ako Slaveni budu jedinstveni i solidarni – niko u budućnosti neće ni prstom smjeti mrdnuti”.

Pomalo je začuđujuća teza koju Romanjenko zastupa u vezi sa Titovom vanjskom politikom nakon 1945. godine. On tvrdi da je Broz nakon rata u osnovu vanjske politike Jugoslavije “koja je zasnovana na temeljima srpske državnosti” stavio srpsku tradiciju i srpske nacionalne državne interese, budući da ni u političkom ni u historijskom smislu drugoga izbora jednostavno nije imao, s obzirom na to da većina naroda Jugoslavije nije imala svoje državnosti (a koristiti tradiciju i ideologiju Crne Gore s konca 19. i početka 20. stoljeća, ili NDH iz vremena Drugoga svjetskog rata nije bilo moguće). A ti interesi ne samo da često nisu odgovarali interesima i ciljevima SSSR nego su im i protivurječili (str. 232). Jugoslavija je objedinila regionalnu formu polietničkog nacionalizma (slavenske ideje) – jugoslavizam. Formalno proglašeni komunistički internacionalizam nije mogao pobijediti etnički nacionalizam.

Romanjenko smatra da konflikt 1948. nije uvjetovan psihološkim sukobom dviju sličnih ličnosti, ne toliko razlikama vrhova dviju partija o “putevima izgradnje socijalizma” – oni su se pojavili kasnije. Bio je to konflikt nekoliko tradicionalnih varijanti slavenske ideje (ruskog, srednjoevropskog i južnoslavenskog – balkanskog).

Bio je to i sukob dviju komunističkih partija koje su pretendirale biti vodeće partije u međunarodnom komunističkom pokretu, i izraz regionalne etnopolitičke krize na Balkanu i južnom dijelu Srednje Evrope izazvane nerješavanjem etnoteritorijalnih problema tokom stvaranja novih država u Evropi nakon Drugog svjetskog rata.

Isto tako, bio je to historijski neizbježan sukob nacionalnih interesa dvaju društava koja su na Balkan gledala kao na zonu svoga utjecaja u globalnom ili regionalnom kontekstu i težila su punom gospodstvu na tom prostoru. Drugi svjetski rat stvorio je novi sistem globalnih odnosa, ali su problemi etnopolitičkih odnosa na Balkanu i posljedice Versajskog sistema ostali neriješeni i igrali su destabilizirajuću ulogu.

U takvoj situaciji Staljin i SSSR nisu se mogli pomiriti sa izrastanjem na Balkanu jake države koja bi mogla postati protuteža SSSR i objединiti oko sebe druge države Srednje i Jugoistočne Evrope. Nastojeći da ustroji Balkansko poluostrvo u interesu SSSR Staljin se držao načela: “Svaka značajnija i nezavisna država može postati

naš neprijatelj". Time se može objasniti i odustajanje SSSR od prvobitne podrške ideji Balkanske federacije koja bi se sastojala od Bugarske i Jugoslavije.

Sukob SSSR i Jugoslavije nije izbio odjedanput, nego je tinjao duže vremena. Određene nesuglasice su postojale još prije kraja rata, ali su se te nesuglasice brzo rješavale (na primjer, već u januaru 1945. jugoslavenska strana je izražavala spremnost ne samo da dobije reparacije od Njemačke, nego i da sudjeluje u okupaciji nekih njemačkih krajeva; jugoslavenska nastojanja da se nakon rata ponaša jednako kao i SAD, Britanija i SSSR – na primjer, Tito je izjavljivao da ima pravo na one teritorije koje je jugoslavenska vojska oslobodila, jednako kao što su to pravo za sebe zadržavale SSSR, Britanija i SAD: primjer Istre, Karantanije, Slovenačkog primorja, i slično).

Vremenom je između Jugoslavije i SSSR došlo do razilaženja oko pitanja izgradnje etnoregionalne federacije na Balkanu. Ta ideja je imala svoju historiju, i u njezinoj osnovi su bili pokušaji jugoslavenskih i bugarskih komunista da kroz to riješe makedonski problem. Ta federacija se u raznim izvorima različito naziva – jugoslavenska, bugarsko-jugoslavenska, južnoslavenska i balkanska. Ti su nazivi ipak označavali i razne teritorije koje bi obuhvaćale (najšira je bila zamisao Balkanske federacije koja bi osim Jugoslavije i Bugarske obuhvatala još i Albaniju i Grčku). U januaru 1945. Staljin je stao na stanovište da Jugoslavija i Bugarska treba da ostanu neovisne države, ali da stvore jednu konfederaciju na principu dualizma, poput Austro-Ugarske monarhije. U maju 1946. ideja o ujedinjenju Bugarske i Jugoslavije je napuštena, a u junu 1946. lideri KPJ J. B. Tito i KP Bugarske Georgi Dimitrov dogovorili su se o tijesnoj suradnji Jugoslavije i Bugarske. Međutim, već u novembru "Borba" piše o "ugroženosti nacionalnih prava makedonskoga naroda" itd. Tako se na sceni ponovo pokazao tradicionalni nesporazum Beograda i Sofije, a Moskva je stavljena u poziciju da bira.

Nakon što je 1947. potpisan mirovni ugovor sa Bugarskom (koja je u ratu sudjelovala na stranici sila Osovine) ideja Balkanske federacije ponovo je postala aktualnom. U osnovi ideje Balkanske federacije, kao i ideje jugoslavizma, bio je iluzoran pokušaj rješavanja etnoteritorijalnih protivurječnosti, proizašlih iz procesa nacionalnog i državnog samoopredjeljenja dvaju naroda i država, stvaranjem jedne države na principu etničke srodnosti. Bili su, međutim, različiti pogledi na tu federaciju: Bugarska je u tome vidjela federaciju dviju država, a Jugoslavija Bugarsku samo kao jednu od članica jugoslavenske federacije, što je faktički značilo prisajedinjenje Bugarske Jugoslaviji. Sovjetski Savez je smatrao da Balkanska federacija treba da se vremenom sjedini sa SSSR-om. Tu je i pitanje Albanije, za koju se također ostavljalo mjesto u balkanskoj federaciji. I tu je, opet, pokušaj da se etnoteritorijalne nesuglasice rješavaju objedinjavanjem suprotstavljenih naroda u jednu državu, ali je za SSSR

problem uvijek bio u tome što je Jugoslavija za sebe rezervirala vodeću i objedinjavajuću ulogu na Balkanu.

Romanjenko je ponekad sklon velikim generalizacijama i u svom traganju za historijskim paralelama vrlo često pravi usporedbe koje je vrlo teško braniti (tako on na Josipa Broza gleda kao na nasljednika srpskog političara Ilije Garašanina, str. 242).

Na kraju istražuje uzroke radikalne izmjene pozicije postsovjetskih politika – od odricanja “jugoslavenskog nacionalizma” i podrške srpskom nacionalizmu, do podrške nacionalizama ostalih naroda raspadajuće Jugoslavije. Autor se pita da li je raspad SFRJ uvjetovan razvojem komunističkog sistema i mađunacionalnih odnosa, ili je, pak, on rezultat “zavjere Zapada” prilikom slabljenja SSSR, te kakvu ulogu igra “jugoslavenski faktor” u sovjetskoj i suvremenoj ruskoj vanjskoj i unutarnjoj politici, i shodno tome – kakvu ulogu igraju sovjetski i ruski faktor u jugoslavenskim i postjugoslavenskim politikama? Zaključuje da nakon dramatičnih i tragičnih događaja od 1990. godine u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, u novim političkim uvjetima, Rusija i postjugoslavenske države trebaju nove ideje i nove oblike suradnje, neopterećene nasljeđem prošlosti. ■

Husnija Kamberović

Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.
Dokumenti. Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest – Podružnica za
povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005, str. 344

Ova zbirka dokumenata se pojavljuje u vrijeme kada se i u ozbiljnoj historiografiji sve više i temeljitije počinje preispitivati komunističko razdoblje i sistem funkcioniranja komunističke vlasti, osobito u doba uspostave te vlasti pred kraj i neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata. U ovoj zbirci težište je na dokumentima koji oslikavaju komunističku “represiju i zločine”, kako su u naslovu naznačili priređivači (Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić i Mate Rupiće), a u Predgovoru je učinjen napor da se jasnije definira predmet zbirke. Čini se, ipak, da zbirka nije u cijelosti opravdala ono što priređivači nagovještavaju u tom Predgovoru, ponajviše zbog toga što se represija i zločin gotovo poistovjećuju. Većina dokumenata govori o općem stanju represije – pljačka, konfiskacija imovine i slično, što i nije bilo nepoznanica u literaturi. U ovoj se zbirci tim dokumentima, pomalo izvan čitavoga konteksta poratnih zbivanja, nastoji oslikati sistem komunističke represije.